

Александр II – "ислохотчи" никобидаги боскинчи подшо

XIX асрнинг иккинчи ярми Россия тарихида "ислохотлар даври" сифатида тилга олинади. Бу даврда ҳукмронлик қилган император Александр II (1855–1881) кўпинча тарихий адабиётларда "Озод этувчи" сифатида мадҳ этилади. Чунки у крепостной ҳуқуқини бекор қилди, суд, таълим, армия соҳаларида ислохотлар ўтказди. Аммо ушбу "озод этувчи"нинг Ўрта Осиё халқларига келтирган озор ва зулмлари, унинг аслида боскинчи бир империя раҳбари эканини очик-ойдин кўрсатади.

Ўрта Осиёга боскин: "цивилизация" никобида мустамлакачилик

Александр II ҳукмронлиги даврида Россия Империяси ўз чегараларини жануб томон – Туркистон, Бухоро, Хива ва Кўкон сингари мустақил давлатлар ҳисобидан кенгайтиришга бел боғлади. Бу ҳарбий юришлар қонли бўлди, минглаб одамлар ҳалок бўлди, бутун-бутун шаҳарлар ва қишлоқлар талон-тарож қилинди. Россия босқинчиларининг ўз ҳаракатларини оқлаш учун ишлатган асосий шиори — "ўлканинг цивилизацияга олиб борилиши" эди. Амалда эса бу – золим мустамлакачилик сиёсатидан бошқа нарса эмас эди.

Халқлар иродасини эгаллаш – ҳақоратли вассаллаштириш

Айнан Александр II даврида:

- 1865 йилда Тошкент босиб олинди.

- 1868 йилда Бухоро амирлиги Россия вассалига айлантирилди.
 - 1873 йилда Хива хонлиги зўравонлик билан тўнтарилди.
 - 1876 йилда Кўкон хонлиги тугатилиб, Фаргона водийси Россияга кўшиб олинди.
- Бу боскинлар натижасида Ўрта Осиёдаги аҳолининг сиёсий мустақиллиги йўқотилди. Россия маъмурияти маҳаллий аҳолининг тили, маданияти, диний ҳаётига таъжовуз қилди, уларни "аҳмоқ, ҳарбий жихатдан ночор, мутеъ халқлар" сифатида таърифлади.

Ҳарбий зўравонлик, иктисодий эксплуатация ва иркий кибр

Александр II ҳукумати факатгина ҳарбий куч билан Ўрта Осиёни эгаллаб қолмаган, балки уни иктисодий жихатдан ҳам эксплуатация қилишни бошлади. Кишлоқ хўжалиги ерлари тартибсиз равишда мусодара қилинди, пахта етиштиришга мажбурлаш сиёсати йўлга қўйилди, маҳаллий хунармандчилик йўқ қилинди.

Бундан ташқари, рус маъмурияти маҳаллий аҳолига нисбатан иркий устунлик гояларини илгари сурди. Улар ўзларини "ўқимишли, хирасли, цивилизацияли" деб ҳисоблаб, маҳаллий туркий ва форсий халқларни пастки ирк деб кўрсатишга уриндилар. Бу – охиригача давом этган мустамлакачилик мафқураси эди.

Тарихий ёлгон: Александр II ни "озод этувчи" сифатида ёд этиш

Агар Россияда Александр II "крепостной ҳукукини бекор қилган подшо" сифатида эслаб қолинса, Ўрта Осиёда у халқларнинг манфаатларини барбод қилган, миллатнинг юрагига ханжар бўлиб қадалган шахс сифатида тарихда қолган. Унинг давридаги ҳарбий юришлар, мажбурий солиқлар, тил ва маданиятга қарши қилинган зўравон сиёсатлар, бугунги кунгача хал қилинмаган тарихий адолат муаммосини юзага келтирган.

Александр II — факат озод этувчи эмас, балки бир неча миллатларнинг озодлигини зўравонлик билан тортган боскинчи подшоҳ эди. Унинг даврида Ўрта Осиё халқлари мустақиллигини йўқотди, халқлар ҳаёти зулматга ботди. Бундай "ислохотчи"ларнинг қилмишларини факат тарих эмас, эл хотираси ҳам ҳеч қачон унутмайди.

Россия императори Александр II 1881 йил 1 март куни (Юлий тақвими билан) Санкт-Петербург шаҳрида террорчилик ҳужуми натижасида ўлдирилган. Бу воқеа Россия тарихидаги энг қатта сиёсий қотилликлардан бири сифатида танилган.

Воқеа тафсилотлари:

- Ушбу котиллик "Народная воля" (Халк иродаси) номли инкилобий-террористик ташкилот аъзолари томонидан амалга оширилган.
- Александр II бугунги Исаакевский майдони атрофидаги Михайловский зобити ёнида ота аробада кетар эди.
- Унга бомба отилган, аммо биринчи портлашда у жарохатланмаган.
- Кейин у яраланганларни кўриш учун арабадан тушган, шу пайтда иккинчи террорист Игорь Гриневецкий иккинчи бомбани портлатган, ва у

Александр II ни огир тан жарохатига учратган.

- У бир неча дакикадан кейин Кишки саройга олиб борилган ва у ерда мусулмонлар душмани кийналиб, бўкириб ўлган.

Вафотидан кейин:

- Александр II нинг кони тўкилган жойда кейинчалик "Спас на Крови" (Кон устида қурилган черков) номли ибодатгоҳ қурилган — бу Санкт-Петербургдаги энг машҳур тарихий бинолардан бири ҳисобланади.
 - Унга қарши уюштирилган ушбу ҳужум давлатдаги радикал гояларнинг ўсиши, қоникмаслик ва сиёсий эзилишлар натижаси эди.
- Хуллас, Александр II террористик ҳужум натижасида ўлдирилган ягона Россия императори ҳисобланади. Унинг ўлими либерал ислохотларни тўхтатди ва ўрнини босган Александр III мамлакатни каттик автократик тизим билан бошқарди.

Абу Муслим (профессор)